

MAAELUMINISTEERIUM

Põllumajanduse ja kalanduse arengukava valdkondlikud hetkeolukorrad

Kvaliteetsed sisendid põllumajanduses

Põllumajandussaaduste tootmine, väärimine ja turustamine

Maa- ja rannapiirkonna areng

Täiendused pärast 4/04/2018 töörühma kohtumist

Sisukord

Meede 2.1 Kvaliteetsed sisendid põllumajanduses	2
Meetme ulatus.....	2
Põllumajandusmaa kui peamine põllumajandustootmise ressurss	2
Vesi ja maaparandus	3
Taimne paljundusmaterjal ja sordikaitse	3
Põllumajandusloomad ja tõuaretus	3
Meede 2.2 Põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine ja turustamine	4
Meetme ulatus.....	4
Põllumajandus- ja toiduainesektori struktuur ja tootmine	4
Tarneahela sidusus ja toimimine	6
Põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport.....	7
Meede 2.3 Maa- ja rannapiirkonna areng.....	7
Meetme ulatus.....	7
Sotsiaal-majanduslik olukord	8
Kohalikud kogukonnad.....	8
Uued väärtusahelad ja võimalused	9

Meede 2.1 Kvaliteetsed sisendid põllumajanduses

Meetme ulatus

1. Põllumajandustoodangu kvaliteet ja pikaajaline konkurentsivõime sise- ja maailmaturul on võimalik, kui ressursse – põllumajandusmaad, mulda ja vett kasutatakse jätkusuutlikult ning sordi- ja tõuaretust suunatakse asjatundlikult. Samuti on tähtis kohaneda kliimamuutuste negatiivsete mõjudega, näiteks erakorralised ilmastikunähtused ja taimekahjustajate levik ning lõigata kasu positiivsetest mõjudest, näiteks suurem kultuuride valik ja saagikus. Meede 2.1 hõlmab valdkondi, mis aitavad tagada tulemusliku, mitmekesise ning ressursisäästliku põllumajandussaaduste tootmise, väärindamise ja turustamise.

Põllumajandusmaa kui peamine põllumajandustootmise ressurss

2. Eestimaa pindalast veidi üle poole moodustab metsamaa ja üle viiendiku on põllumajandusmaa. Kolmandiku tänasest põllumajandusmaast moodustavad püsirohumaad. Põllumaal¹ suureneb teraviljade kasvupind ning suurenemas on ka liblikõieliste, sh kaunviljade kasvupind. Looduslikud tingimused võimaldavad Eestis tegeleda nii taime- kui loomakasvatusega.

3. Saja aasta tagusest ligi kolmest miljonist hektarist põllumajanduslikus kasutuses olevast maast suur osa on tänaseks metsastunud või kasutuses muul otstarbel. 2004. aastal oli maa põllumajanduslik kasutamine madalseisus, kuid see sai uue tõuke pärast Euroopa Liiduga liitumist ja on sellest ajast kasvanud ligi viiendiku võrra ning jõudnud miljoni hektarini².

4. Ehkki põllumajandusmaa pindala on viimasel kümnendil suurenenud, on samal ajal tuhandeid hektareid põllumajandusmaid hoonete ehitamise või teede rajamise tõttu taastumatult põllumajanduslikust kasutusest välja läinud. Selle edasiseks vältimiseks tuleb rakendada tõhusaid põllumajandusmaa ja -muldade kaitsemeetmeid.

5. Eesti põllumuldade tervise peamised probleemid on orgaanilise aine vähenemine, tihenemine, mullaga mittesobivate kultuuride kasvatamine, muldade kurnamine (toitainetevaru vähesus) ning piirkonniti ka hapestumine. Liblikõieliste, muude haljasväetiskultuuride ja loomakasvatuses tekkiva sõnnikuga on oskusliku kasutamise puhul võimalik mullaviljakust parandada. Muldade jätkusuutlikku kasutamist ei toeta rendimaade suur osakaal.

6. Põllumajandusmaad on elaniku kohta Eestis ligi poole võrra rohkem kui Euroopa Liidus keskmiselt, ka loomkoormus on madal. Samas on nii loomkoormus kui maakasutuse intensiivsus riigisiselt väga ebahühtlane. Ühelt poolt seab see ressursikasutuse suure intensiivsuse tõttu keskkonnasurve alla ja teisalt võib osa maast jääda põllumajandusliku kasutusest. Tervikuna on põllumajandusmaa kasutamine Eestis pigem ekstensiivne ning ligi viiendik põllumajandusmaast on mahepõllumajanduslikus kasutuses.

7. Eesti üldine IT-suutlikkus on kõrge ja meie põllumehed uuendusmeelsed. Põllumajanduses kasutatakse üha enam kaasaegseid seadmeid ja tehnoloogiat, kuid see nõuab jätkuvat arendamist. Olemasolevate andmebaaside (nt mullastikuandmed) ja tehnoloogia pakutavaid võimalusi (sh erinevad digilahendused) tuleb paremini ära kasutada nii põllumajanduses kui ka järelevalves.

¹ 690 208 ha, ESA 2016

² 1 003 505 ha, ESA, PM028 2016

Vesi ja maaparandus

8. Eesti mageveeresurss on piisav tagamaks põllumajanduse veevajadust, kuid seda tuleb kasutada säästlikult. Maaparandussüsteemide toimimine on eelduseks üle poole põllumajandusmaa sihtotstarbelisele kasutamisele. Kuigi kümnekond aastat toetatud maaparandusinvesteeringud on aidanud põllumajandusmaa kuivendusseisundi halvenemist pidurdada, ei ole see küllaldane, et suurendada põllumajandustootmise võimekust ning vastupidavust tootmisriskidele.

9. Suurem osa³ maaparandussüsteemidest on üle 30 aasta vanad ja vajavad uuendamist. Nende paiknemine paljude erinevate maaomanike maal tingib vajaduse majandada maaparandussüsteeme ühistegevuse kaudu⁴. Riigi poolt korrashoitavate ühiseesvoolude ebapiisav finantseerimine⁵ aeglustab elujõulist põllumajandustootmist ja veekaitsete eesmärkide saavutamist.

Taimne paljundusmaterjal ja sordikaitse

10. Kvaliteetne seeme ja seemnekartul ning puuvilja- ja marjakultuuride istutusmaterjal võimaldab saada põllumajandustootjate vajadustele ja tarbija ootustele vastavaid kvaliteetseid ja majanduslikult tasuvaid saake. Viimase viie aasta jooksul on Eestis sertifitseeritud seemne tootmise pinnad ja kogused märkimisväärselt kasvanud (üheks põhjuseks on siinjuures keskkonnatoetuste sertifitseeritud seemne kasutamise nõue). See omakorda suurendab sertifitseeritud seemnega isevarustatuse taset, ehkki ei taga veel selle kasutamist kohapeal. Eestis kasutatakse sertifitseeritud seemet mitmete teiste riikidega võrreldes endiselt oluliselt vähem. Jätkuvalt tuleb tegeleda tootmispõldudel tuulekaera, kui ühe olulise saagikao põhjuse, vähendamisega. Sertifitseeritud seemnekartuli ja kvaliteetse puuvilja- ja marjakultuuride istutusmaterjali tootmisel on kasvuruumi. Tänaused tootmismahud ei ole piisavad isevarustuse tagamiseks, rääkimata ekspordipotentsiaali kasutamisest. Sealjuures tuleks kvaliteedi tagamiseks tegeleda ka puuvilja- ja marjakultuuride paljundusmaterjali sertifitseerimisega.

11. Muutuvates kliima- ja keskkonnatingimustes on vaja tagada põllumajandustootjatele kaasaegseid ja väärtuslike omadustega sorte. Eestis on võimalik kasutada parimate omadustega põllukultuuride kaitsealuseid⁶ sorte vaid juhul, kui sordiomanikele tagatakse oma tarbeks toodetud seemne eest õiglane tasu.

12. Sordiaretus on pikaajaline ja pidev protsess, mille käigus saadakse kohalikesse tingimustesse sobivad sordid. Kohaliku sordiaretuse tagamiseks on oluline Eesti päritolu põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumine, uurimine ning säilitamine.

Põllumajandusloomad ja tõuaretus

13. Eestis on põllumajandusloomade ja -lindude arv alates Euroopa Liiduga liitumisest vähenenud, kuid mesilasperede arv suurenenud⁷. Loomakasvatusega tegeleb veidi alla poole⁸

³ 83% olemasolevatest maaparandussüsteemidest.

⁴ 31.12.2017 seisuga tegutseb 200 maaparandusühistut.

⁵ Põllumajandusamet korraldab aastas hoidu ühiseesvooludel ligi 400 km ulatuses, mis on 7% ühiseesvoolude pikkusest.

⁶ Eestis on põllumajandustootmises kokku 185 põllukultuuride kaitsealust sorti.

⁷ 31.12.2017. seisuga 248,2 tuhat veist (sh 86,1 piimalehma), 265,9 tuh siga, 90,6 tuhat lammas ja kitse ning 2,1 miljonit lindu, 47,8 tuh mesilasperet.

⁸ 6965 majapidamist ehk 42%.

põllumajanduslikest majapidamistest. Loomakasvatus on koondunud sarnaselt taimekasvatusega suurematesse ettevõtetesse, kuid on intensiivsem⁹.

14. Põllumajandusettevõtete praegune struktuur võimaldab väärindada taimekasvatust saadusi loomakasvatuse kaudu ning Eestile on iseloomulik, et paljud loomakasvatajad toodavad suure osa loomasöödast, sh proteiinsöödast ise. Sööda kvaliteet (toiteväärtus) sõltub kasvatatavast põllukultuurist, kasvupiirkonnast, koristamise ajast ja tehnikast. Kuigi suurem osa söödast toodetakse Eestis, tuuakse lisaks proteiinirikkaid õlikooke sisse kolmandatest riikides.

15. Põllumajandusloomade aretus on Eestis heal tasemel¹⁰. Just piimalehmade aretusega on saavutatud väljapaistvaid tulemusi ning piimatoodangult lehma kohta on jõutud EL esimeste sekka¹¹. Viimastel aastakümnetel on laienenud lihaste kasvatus ning igal aastal kasvab puhtatõuliste aretusloomade arv. Seakasvatus on aastakümneid olnud kõrgel tasemel nii sigade arvult kui ka jõudluskontrolli all olevate loomade osakaalult. Kuigi viimastel aastatel on Vene turu sulgumise ja sigade aafrika katku puhangu tõttu sigade arv vähenenud, on siiski näha jõudluskontrollis olevate loomade tõusutrendi. Jätkusuutliku aretuse tagamiseks toetab riik tõuraamatu ja aretusregistri pidamist, jõudluskontrolli läbiviimist ning geneetilise väärtuse hindamist. Loomakasvatus- ja aretusorganisatsioonid on mitmeid, kuid nende omavaheline koostöö võiks olla parem.

16. Ohustatud tõuks on tunnistatud eesti maakarja veis, eesti vutt, eesti hobune, eesti raskeveohobune ning tori hobuse universaalsuuna ja vana-tori suuna populatsioon. Ohustatud tõugude pidamist ja aretust on toetatud, kuid vaatamata sellele on kõik nimetatud tõud jätkuvalt ohustatud tõu staatuses ning vajavad kultuuripärandi ja geneetilise mitmekesisuse säilimise seisukohast erilist tähelepanu.

Meede 2.2 Põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine ja turustamine

Meetme ulatus

17. Meede 2.2 hõlmab Maaeluministeeriumi valitsemisala tegevusi, mille eesmärk on eelduste loomine põllumajandus- ja toiduainesektori jätkusuutlikuks arenguks, toidutarneahela toimimiseks, turu- ja tootmisriskidega toimetulekuks, püsivaks põllumajandussaaduste ja toidukaupade väärindamiseks ning turustamiseks.

Põllumajandus- ja toiduainesektori struktuur ja tootmine

18. Eesti põllumajandus- ja toiduainesektoril on oluline roll riigi majanduses eestimaise toidu ja muude saadustega nii siseturu kui ka ekspordi nõudluse täitmisel, töandjana maapiirkondades ja avaliku hüve pakkumises.

19. Eesti tarbijatest 74% eelistavad osta kodumaist toitu, mis on tarbijate hinnangul värsked, usaldusväärsed, harjumuspärase maitsega, tervislikud ja püsiva kvaliteediga. Kodumaise toidukauba eelistamine vähenes aastatel 2008-2010, aga viimastel aastatel on trend püsinud

⁹ PRIA registris registreeritud loomadest oli 15. juuni 2016. aasta seisuga 63% KSM ja MAHE toetust taotlevate tootjate nimel, üle poole veistest on 5% veisekasvatusega ja 98% sigadest veerandi seakasvatusega tegelevate majapidamiste karjades.

¹⁰ Eestis on kokku 15 tegevusluba omavat põllumajandusloomade aretusega tegelevat asutust. Aretusühingud täidavad 21 aretusprogrammi.

¹¹ Piimatoodang lehma kohta oli Eestis 2016. aastal 9091 kg, mis oli 28 EL riigi hulgas 2. kohal. EL keskmine 6906 kg

stabiilsena. Lisaks on Eestis kasvanud mahetoidu tarbimine vaatamata sellele, et tegemist on tavatoodetest kallima kaubaga. Tarbijad ostavad mahetoitu peamiselt tervislikkuse, aga ka kodumaise päritolu ja keskkonnasõbraliku tootmise tõttu.¹²

20. Eestis on piisavalt ressursse põllumajandustootmise arenguks. Põllumajanduse majandusharu toodangu väärtus on kahekordistunud¹³. Sarnaselt Läti ja Leeduga jääb toodangu väärtus hektari kohta oluliselt madalamaks EL keskmisest¹⁴, kuna peamiselt toodetakse väiksema lisandväärtusega toodangut. Samas on tootmine muutunud mitmekesisemaks (uused lahendused, väiketalu nišitooted, mahepõllumajanduse laienemine). Põllumajandussektori olulisemad tegevusharud on teraviljakasvatus, piima- ja lihatootmine, laienemas on aiandus ning mesindus. Nii taime- kui ka loomakasvatusel on sarnane osakaal toodangu väärtuses. Seejuures on taimekasvatustoodangu väärtus suurenenud nii tootjahinna tõusu kui saagikuse tõttu¹⁵. Loomakasvatustoodangu väärtuse¹⁶ suurenemine on tingitud eelkõige tootlikkuse kasvust.

21. Eesti põllumajandussektori struktuur on duaalne – põllumajandusmaa on koondunud suurematesse ja jätkusuutlikematesse ettevõtetesse¹⁷. Suurte kõrval tegutseb ka palju väikeseid erineva arengu- ja konkurentsivõimega põllumajandusettevõtteid, mis annavad olulise panuse maapiirkondade (külaelu) toimimisse. Ettevõtete juhtide vanuselises struktuuris domineerivad üle 65-aastased ning noorte juhtide osakaal jääb tagasihoidlikuks¹⁸, mis viitab probleemidele põlvkondade vahetuses. Mahetootjate arv on iga aastaga suurenenud ning 2017. a lõpu seisuga oli Eestis 1888 mahepõllumajandustootjat, kelle kogutoodangu väärtus põllumajandussektori kogutoodangu väärtusest moodustas 8%¹⁹.

22. Eesti osatähtsus EL põllumajandussektori poolt loodud lisandväärtuses on püsinud stabiilsena (ca 0,2%), kuid aastate jooksul on vähenenud nii taime- ja loomakasvatuse, jahinduse ja neid teenindavate tegevusalade osatähtsus kogu lisandväärtuses kui ka hõivatute arv.²⁰ Lisandväärtus hõivatu kohta on oluliselt suurenenud, kuid viimase kolme aasta suundumus on langev, mistõttu tööjõu tootlikkus jääb alla EL keskmisele tasemele²¹. Tootjahindade volatiilsuse tõttu kõigub sektori sissetulek aastate lõikes oluliselt, seega on toetustel (sh maksuerisustel) sektori stabiilsuse tagamisel olnud oluline roll. Tururiskidega toimetulekuks tuleb senisest enam tegeleda riskijuhtimismeetmetega. Samal ajal on tööjõu tootlikkus suurenenud eelkõige mastaabisäästu, tootmistehnoloogia uuendamise ning sordi- ja tõuaretustöö tulemusel. Põllumajandustootmise ja -tootlikkuse kasv on saavutatud suhteliselt madala survega keskkonnale. Tootlikkuse kasvu on soodustanud eelkõige suured, tehnoloogiliselt tõhusad, ressursimahukad ja uuenduslikud põllumajandusettevõtted.²² Brutoinvesteeringud keskkonnasäästlike ja innovaatiliste tehnoloogiate rakendamiseks kasutuses oleva maa hektari kohta on suurenenud, kuid jäävad veel alla EL keskmisele²³.

¹² Eesti Konjunktuuriinstituut „Eesti elanike toidukaupade ostueelistused ja hoiakud 2016. a“

¹³ 2004. a 482,8 mln eurot, 2017. a 906 mln eurot.

¹⁴ 2013. a moodustas Eesti põllumajandustoodangu väärtus ha kohta (965 €/ha) 39% EL keskmisest (2438 €/ha).

¹⁵ Saagikus on sarnasel tasemel Läti ja Leeduga, kuid oluliselt madalam kui Kesk-Euroopas.

¹⁶ Piimatoodangu väärtuse osatähtsus on EL liitumisest alates olnud keskmiselt 54% loomakasvatustoodangu väärtusest.

¹⁷ 45% põllumajandusmaast on 3% majapidamiste kasutuses, 2016. a oli Eestis üle 16 tuhande põllumajandusliku majapidamise, mille arv on aastate jooksul vähenenud, kuid keskmise suuruse kahekordistunud (2016. a 62 ha).

¹⁸ Alla 35-aastaseid põllumajanduslike majapidamiste juhte on ca 8%.

¹⁹ 2016. a, FADN andmete alusel.

²⁰ Lisandväärtuse osatähtsus 1,4% (2016. a 276 mln eurot), hõivatute arv 2,6% (2016. a 17,1 tuh).

²¹ Allikas: EAA; Tootmisteguritulu aastatöö ühiku kohta 2015-2017 keskmine EL28 16,8 tuh eurot, Eesti 13,5 tuh eurot. Aastatel 2011-2013 ületas Eesti EL keskmist kuni veerandi võrra.

²² OECD raport „*Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia*“, 2018.

²³ FADN andmetel moodustavad brutoinvesteeringud kasutusesoleva maa hektari kohta perioodi 2004-2015 keskmisena 68% EL-28 keskmisest.

23. Eestis tegutseb suur hulk toiduainetööstuse ettevõtteid, kes toodavad kõrge kvaliteediga ja mitmekülgset toodangut. Eesti toiduainetööstuse (sh joogitootmise) ettevõtete arv on järjest kasvanud (2016. a 683 ettevõtet). Samas on toiduainetööstuse ettevõtetes hõivatute arv aastate jooksul vähenenud (2016. a 15 tuhat hõivatut) ja järjest suuremaks probleemiks on tööjõu puudus. Toiduainetööstuses tegutsevad ettevõtted on 70% ulatuses väikesed 1-9 hõivatuga ettevõtted, üle 50 hõivatuga ettevõtteid on 10%. Eesti toidukaupade kaubanduse struktuuri põhjal ei ole Eesti toiduainetööstused maailmaturul kohanenud nii kiiresti kui põllumajandussektor. Probleemiks on väikesed tootmismahud ning sellest tulenev madal konkurentsivõime. Eesti suurimad toiduainetööstused on väikesed ja ei suuda välismaistele tootjatele konkurentsi pakkuda.²⁴ Toiduainetööstuste konkurentsivõime parandamiseks tuleks rohkem tähelepanu pöörata koostööle ja selle abil mahtude suurendamisele.

24. Eesti toiduainetööstuse poolt loodav lisandväärtus on suurenenud (2016. a 382 mln eurot), moodustab 3% kõigi tegevusalade poolt loodud lisandväärtusest ja 13,3% kogu töötleva tööstuse omast. Tegevusharude lõikes luuakse enim lisandväärtust joogi-, liha-, valmistoidu- ja piimatööstuse ettevõtete poolt. Samuti on järk-järgult paranenud toiduainetööstuse ettevõtete poolt loodav lisandväärtus hõivatu kohta, kuid püsib endiselt üle 2 korra madalam kui EL-is keskmiselt²⁵. Loodava lisandväärtuse suurendamiseks on väga oluline panustada tootmistehnoloogia uuendamisse, teadus-arendustegevustesse uude toodete loomiseks ja ressursitõhusate tehnoloogiate rakendamiseks. Investeeringud töötaja kohta jäävad Eesti toiduainetööstuse ettevõtetes tagasihoidlikuks võrreldes EL-i keskmisega (Eestis 75% EL keskmisest). Toiduainetööstuse ettevõtetel tuleb kaasas käia erinevate toidutrendide ja tarbimisharjumuste muutumisega. Mahetoodete populaarsuse kasvades on suurenenud nii mahetoodete töötajate arv kui ka toodangu maht. Viimastel aastatel on ka suuremad toiduainetööstuse ettevõtted alustanud mahetoodete töötlemist. Mahetoodete turuosa on siiani olnud väike (2016. a 0,9%), selle põhjuseks on ebastabiilne toormega varustatus ning keerukad tootmisprotsessi puudutavad tehnilised nõuded.

25. Eestis toodetakse teravilja ja piimatooteid rohkem kui ise ära tarbime (isevarustatuse tase perioodil 2015/16 vastavalt 227% ja 183%). Samas on köögiviljade, värskete puuviljade ja marjade, kartuli ning liha toodang väiksem kui siseturu nõudlus, kuigi piisavalt ressursse tootmiseks jagub. Selle üheks põhjuseks võib olla asjaolu, et Eestist kliimatiliselt soodsamates piirkondades on suhteline tootmiseelis nende saaduste tootmiseks.

Tarneahela sidusus ja toimimine

26. Eestis toodetavate põllumajandussaaduste hinnad on mõjutatud EL ja maailmaturul toimuvast. Üldiselt on Eestis turutõrgete korral kokkuostuhindade langus olnud järsem kui EL-is keskmiselt ehk raskused on võimendunud kiiremini, mille põhjuseks on toidutarneahela tasakaalustamatus ja vähene koostöö ahela lülide vahel. Toidutarneahela lülidel on erinev turujõud, esineb ebaausaid kauplemistavasid ja turutõrgete mõju jaotub ahela lülide vahel ebahõltselt. Põllumajandustootjad ja toiduainetööstused on toidutarneahelas jaekaubanduse kõrval nõrgemas positsioonis. Seejuures ei suuda põllumajandustootjad ka turuolukorra muutustele põllumajandusliku tootmise eripärade tõttu reageerida nii kiiresti kui teised ahela osapooled. Peamiste toidukaupade hinnamarginaalide jagunemisest võib näha, et nii põllumajandustootjad kui ka toiduainetööstused saavad ebaõiglaselt väiksema osa jaehindadest ning riskid kantakse üle ahelas nõrgema positsiooniga lülile. Tarneahela tasakaalustamatus võimendab turutõrgete tagajärgi ja nendega kaasnevaid riske, mis vähendab põllumajandus- ja toiduainesektori valmisolekut turutõrgetele ning hindade volatiilsusele reageerida.

²⁴ OECD raport „*Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia*“, 2018.

²⁵ Eestis 2015. a lisandväärtus hõivatu kohta 25 tuhat eurot, Eurostat andmed.

27. Ühistegevus ja koostöö tugevdavad põllumajandustootjate ja ka toiduainetööstuste turujõudu ning positsiooni toidutarneahelas. 2017. a seisuga tegutses Eestis 82 oma liikmete majanduslikke huve teenivat aktiivset põllumajandusühistut. Põllumajandusühistute keskmine turuosa EL-is on 40%. Eestis on kõige tugevam koostöö piimasektoris. Üle poole toodetud piimast ostavad kokku piimatootjate ühistud ning ühistutele kuuluvad piimatööstused. Arvuliselt tegutseb enim ühistuid teraviljasektoris, kuid ühistud on killustunud ning turujõud pigem madal. Ülejäänud sektorites on ühistegevus nõrk, kuna esineb usaldamatust koostööpartnerite vahel ning puudub valmisolek investeerida ühistu arendamisse.

Põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport

28. Eesti toidukaupade väliskaubandust iseloomustab aastaid 300-400 mln euro suurune negatiivne kaubandusbilanss, välisriikidesse väärindamiseks minevate kaupade suur osatähtsus ekspordis ja tugev orienteeritus lähiturudele. Kaubandusdefitsiit on suurim valmistoodete puhul, mis viitab toiduainetööstuste suhtelisele mahajäämusele. Madal töötlemise võimekus avaldub selgelt tegevusalade lõikes – Eesti on teraviljade netoeksportija, aga töödeldud teraviljatoodete osas netoimportija; samuti elusloomade netoeksportija, aga liha netoimportija.²⁶ Eesti päritolu põllumajandus- ja toidukaupade ekspordikäibes on töödeldud toodete käibe osakaal ligi 2/3. Seega eksporditakse üle kolmandiku Eesti põllumajandussaadustest ilma neile lisandväärtust andmata. Ekspordi sihtriikide arv on ettevõtjate aktiivse uute turgude otsingu ja riigi poolt avatud sihtturgude abil ajas järjepidevalt kasvanud (2016. a 99 riiki), kuid pool ekspordimahtudest suundub kolme lähiriiki – Soome, Läti ja Leetu.

29. Maailma toiduainete nõudlus on järjepidevalt kasvav ja tarbijate ootused toidu kvaliteedile üha kõrgemad. Eestis on head eeldused kvaliteetsete põllumajandussaaduste, toidukaupade ja muude tootmissisendite ekspordiks. Seda toetavad nii puhas keskkond, hea looma- ja taimetervise seisund kui ka toimivad järelevalvesüsteemid. Väga oluline on panustada riigi ühtse ja ekspordi toetava kuvandi loomisele, mis aitab suurendada Eesti toodete ja tootjate tuntust. Eesti keskkondlikest tingimustest tulenevalt on üheks võimaluseks soodustada mahetootmise arengut. Mahetoodete populaarsuse kiire kasv mitmetes riikides on tekitanud olukorra, kus nõudlus mahetoodete järele ületab kodumaist pakkumist ja valdav osa mahekaupadest imporditakse. Mahetöötajate vähesuse tõttu müüakse suur osa Eesti mahesaadustest toiduainetööstusele tooraineks ja mahekaupadest jõuavad eksporditurgudele peamiselt esmatooted.

Meede 2.3 Maa- ja rannapiirkonna areng

Meetme ulatus

30. Meetme 2.3 alla koondatud Maaeluministeeriumi valitsemisala tegevuste eesmärk on kestliku maa- ja rannaelu tagamine, edendades maa- ja rannapiirkondade sotsiaalmajanduslikku olukorda ning tugevdades ja rakendades vastavate piirkondade ja kogukondade potentsiaali. Oluline roll on siin piirkondade maine teadlikul kujundamisel (sh eestimaise väärtustamine), tööhõive ja majanduskasvu edendamisel ning piirkondade keskkonnakvaliteedi säilitamisel, mis panustavad atraktiivse elukeskkonna kuvandi loomisesse ja tugevdamisse. Selleks toetame maa- ja rannaelu arengusse panustavaid ning bio- ja ringmajandust soodustavaid tegevusi ning kohalikul algatusel põhineva alt üles lähenemisviisi rakendamist. Maa- ja rannapiirkondade

²⁶ OECD raport „*Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia*“, 2018

areng seotakse tihedamalt inimkapitali arengu ja teadusuuringutega, tõhusa innovatsiooni toetamisega ja tulemuslikkuse parandamisega, kõrget lisaväärtust loova ja eksportiva toidusektoriga ning kvaliteetse ja puhta toidu tagamisega.

Sotsiaal-majanduslik olukord

31. Maapiirkonnas elab ja tegutseb pea kolmandik Eesti elanikkonnast²⁷ ning ettevõtetest²⁸, kellest ligi pooled tegelevad teenuste osutamisega²⁹, ligikaudu kolmandik põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalandusega³⁰ ning viiendik töötleva tööstusega³¹. Kokku pakub maapiirkond tööd 22% koguhõives osalejale, so 148 tuhandele inimesele, kellest 67% on maa- ja 33% linnapiirkonna elanikud. 99 tuhandel maapiirkonnas elaval hõivatul asub põhitöökoht maapiirkonnas, 94 tuhandel linnalises asulas ja 7 tuhandel välismaal. Suurimaks tööandjaks on teenindussektor, pakkudes tööd 60%-le maapiirkonnas elavale hõivatule, järgneb 30%-ga tööstus- ning 10%-ga primaarsektor.

32. Paljud ELi, sh ka Eesti maapiirkonnad seisavad silmitsi struktuursete probleemidega, nagu atraktiivsete töökohtade vähesus, oskuste nappus, lisatööjõu vajadus mahukate igapäeva- ja hooajaliste tööde tegemiseks ning ühenduvus- ja põhiteenuste kehv kättesaadavus. Elanike vanuselise struktuuri poolest iseloomustab maa- ja rannapiirkondi, et tööturult vanuse tõttu välja langevate inimeste arv on suurem kui sinna sisenevate noorte arv ning kui linnapiirkondades 20–40 aastaste elanike arvu osatähtsus sama vanusegrupi üldarvus kasvab, siis maa- ja rannapiirkondades see kahaneb. Sotsiaalmajandusliku arengu seisukohast on haavatavamad keskustest kaugemal ja madalama asustihedusega maa- ja rannapiirkonnad. Elanike vähesus piirab elu- ja ettevõtluskeskkonna kestlikku edendamist ning on takistuseks täiendavate suuremamahulisemate investeeringute tegemiseks.

33. Kuigi maa- ja rannapiirkonna kujunemises olulist rolli mänginud põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalanduse valdkonna ettevõtete panus tööhõivesse on viimasel kümnendil märgatavalt vähenenud, on maamajandus kohanenud ning muutunud oluliselt mitmekesisemaks läbi mittepõllumajanduslike tegevuste ja aktiivsete kohalike kogukondade kiire arengu. Alternatiivsete tegevusvaldkondade arendamisse ja seeläbi töökohtade loomisesse on oma panuse andnud ka põllumajanduslikud majapidamised. Kasvanud on tööhõive ja kahanenud maa- ja linnapiirkondade vaheline hõivelõhe.

Kohalikud kogukonnad

34. Aktiivsete kohalike kogukondade kasvu on soodustanud LEADER-tüüpi kohalikul algatusel põhinev alt üles lähenemisviis, mis on osutunud tõhusaks vahendiks kohaliku suutlikkuse ja sotsiaalse kaasatuse suurendamisel, vaesuse vähendamisel ja töökohtade loomisel maamajanduses. Maaelu ja -ettevõtluse edendamise tegeleb 26 LEADER kohaliku tegevusgruppi, mille tegevuspiirkonnad katavad peaaegu kogu Eesti territooriumi ja hõlmavad üle poole maaelanikkonnast³². Kestliku ja mitmekesise elukeskkonna loomiseks ja tagamiseks panustatakse kohaliku piirkonna spordi- ja vabaaja tegevustesse, kultuuri- ja looduspärandi säilitamisse ning internetiühenduse ja muude teenuste kättesaadavuse parandamisse. Edendamaks maamajanduse jõukust arendatakse ka kohaliku ettevõtlust (nt maaturismi, puidu- ja mööblitööstust, mahetootmist, teravilja- ja köögiviljakasvatust, piimatootmist).

²⁷ Maapiirkonna elanikkonna osatähtsus kogu elanikkonnas on 32,78%.

²⁸ Maapiirkonna ettevõtete osatähtsus kogu ettevõtete arvus on 27,99%.

²⁹ Maapiirkonna teenindussektori ettevõtete osatähtsus piirkonna ettevõtete üldarvus on 49,11%.

³⁰ Maapiirkonna primaarsektori ettevõtete osatähtsus piirkonna ettevõtete üldarvus on 30,44%.

³¹ Maapiirkonna tööstussektori ettevõtete osatähtsus piirkonna ettevõtete üldarvus on 20,44%.

³² 26 LEADER kohaliku tegevusgruppi tegevuspiirkondades elab 63,8% maaelanikkonnast ning nende territoorium hõlmab 94,6% kogu riigi territooriumist.

Rannaelu ja -ettevõtluse edendamise tegevused tegelevad samuti kohalikud algatusrühmad kaheksas erinevas kalanduspiirkonnas. Struktuursed muutused Eesti haldussüsteemis, sh kohalike omavalitsuste rolli võimendamine teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi ning piirkondade potentsiaali täieliku realiseerimise tagamiseks, mõjutavad oluliselt kohalikku elu ning suurendavad vajadust aktiivsete ja ühtehoidvate kohalike kogukondade järele. Tarvis on tugevdada kodanikeühenduste, ettevõtete ja kohalike omavalitsuste koostööd ja nende tegevuste koosmõju.

Uued väärtusahelad ja võimalused

35. Tagamaks, et maal oleks hea elada, tuleb jõuliselt tegeleda maa- ja rannapiirkondade kestliku ja kvaliteetse tööhõive ja majanduskasvu edendamist soosivate tegevustega ning maapiirkondade elukeskkonna kvaliteedi säilitamisega. Maa- ja rannapiirkondade eluolu ja majanduslik areng sõltub üha enam ettevõtluse mitmekesisusest, uute töökohtade olemasolust ning tugevatest ja aktiivsetest kohalikest kogukondadest. Olemasolevate töökohtade säilitamine ning uute sobivate ja atraktiivsete töökohtade loomine saab toimuda läbi kõrgema lisandväärtusega majandustegevuse edendamise. Kvaliteetsete tootmissisendite (seeme, seemnekartul, istutusmaterjal) ja kohaliku toorme kasvatamine, püüdmine ja väärindamine, ühistegevus, erinevad nišitooted, mahepõllumajandus, kultuuri- ja turismimajandus, uued väärtusahelad, nagu puhas energia, biomajandus, ringmajandus, ökoturism on need võtmevaldkonnad, mis läbi oskusliku rakendamise (sh piirkonna ressursside ja eripära oskuslikum kasutamine, innovaatilised tootmisviisid, väärindatud toodete eksport) ja edendamise võivad tagada maa- ja rannapiirkondades hea majanduskasvu ning hoida ja luua töökohti. Nii kestlik põllumajandus, kalandus kui ka metsandus on strateegilised sektorid selle potentsiaali arendamisel.

36. Suureks väljakutseks on jõukuse tagamine ja suurendamine ning teenuste kättesaadavuse parandamine maa- ja rannapiirkondades. Vastavate piirkondade ettevõtjaid iseloomustab madal investeerimisvõime tulenevalt kapitali vähesusest ning piiratud ligipääsust finantseerimisvahenditele. Puudulik ligipääs investeringutele mõjutab aga ettevõtete tegevuste laiendamist, kasvamist, arenguvõimaluste realiseerimist ning võimekust kohaneda kliimamuutustega ja tulla toime loodus- või inimtegevusest tingitud õnnetuste tagajärgedega. Maa- ja rannapiirkondade ettevõtjatele tuleb investeerimisvõimekuse suurendamiseks ja tegevuste edendamiseks tagada täiendavate rahaliste vahendite kaasamine läbi erinevate rahastamisviiside, arvestades seejuures konkurentsimoontamise vältimise põhimõtetega ja vajadusega võtta kasutusele meetmeid toetussõltuvuse vähendamiseks. Maa- ja rannapiirkondade elanikele peab tagama parema juurdepääsu avalikele ja tervishoiuteenustele, kutseõppele, heale internetiühendusele, uute oskuste arendamist võimaldavatele programmidele, eriti digitaalsektoris, ning kvaliteetsele ja vajaduspõhisele haridusele ja ühenduvusteenustele. Selleks, et elu- ja ettevõtluskeskkond maal oleks atraktiivne, peavad omapoolse panuse andma nii põllumajandus- ja kalandus- kui ka teised poliitikad ja tegevussuunad. Kõiki võimalusi tuleb maa- ja rannaelu taaselustamiseks ja edendamiseks ära kasutada – lähtuda tuleb maa- ja rannapiirkondade vajadustest ja perspektiividest.